

**COPILĂRIA ÎN SOCIETATEA
CONTEMPORANĂ**
CUM ÎNȚELEGEM COPIII ȘI LUMEA ÎN CARE CRESC

VLADIMIR-AURELIAN ENĂCHESCU

COPILĂRIA ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ

CUM ÎNȚELEGEM COPIII ȘI LUMEA ÎN CARE CRESC

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București**

Colecția **ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI**

Coordonator colecție: Prof. univ. dr. Marin **MANOLESCU**, Universitatea din București

Referenți științifici colecție:

Prof. univ. dr. habil. Horațiu CATALANO, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. Ion ALBULESCU, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Prof. univ. dr. Simona Mioara MARIN, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați

Prof. univ. dr. Mihai STANCIU, Universitatea de Științele Vieții, Iași

Redactor: Laura Nicolescu

Tehnoredactor: Ameluța Vișan

Coperta: Monica Balaban

Ilustrația copertei include elemente generate sau prelucrate cu ajutorul inteligenței artificiale

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ENĂCHESCU, VLADIMIR-AURELIAN

Copilăria în societatea contemporană : cum înțelegem copiii și lumea în care cresc / Vladimir-Aurelian Enăchescu. - București : Editura

Universitară, 2026

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-2383-2

316

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062823832

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2026

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021.315.32.47

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: 021-315.32.47/ 0745 200 718/ 0745 200 357

comenzi@editurauniversitara.ro

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

Introducere	9
 Capitolul 1. Copilăria ca fenomen social. Reprezentări istorice și culturale	 13
1.1. Copilăria ca obiect al istoriei și sociologiei.....	13
1.2. Reprezentări istorice și transformarea modernă a copilăriei.....	15
1.3. Ordinea generațiilor și situația copiilor din România.....	31
1.4. Copilăria contemporană între tehnologii și protecție.....	40
1.5. Copilăria și viitorul comun	45
1.6. Metode, imagini și discursuri despre copii	47
 Capitolul 2. Teorii sociologice ale copilăriei și agentivitatea copilului	 57
2.1. De la copilul socializat la copilul participant.....	58
2.2. Noua sociologie a copilăriei și reconfigurarea obiectului.....	60
2.3. Copilăria ca formă structurală și ordinea generațională	62
2.4. Acțiuni, structură și reproducere interpretativă.....	64
2.5. Agentivitate relațională, dependență și contexte constrângătoare	67
2.6. Drepturi, voce și puterea de a influența decizia.....	69
2.7. Inegalități între copii și critica agentului universal.....	72
2.8. Corp, spațiu, obiecte și medii digitale.....	75
2.9. Cercetarea împreună cu copiii și limitele reprezentării	77
2.10. Șase tensiuni teoretice în interpretarea agentivității	80
2.11. Viața cotidiană ca probă a teoriilor	82
2.12. Dimensiunea politică a agentivității	84

2.14. Emoții, grijă și caracterul ambivalent al acțiunii	87
2.15. Instituțiile ascultării și traseul unei opinii.....	89
2.16. Generație, reproducere socială și schimbare istorică.....	90
2.17. Capacitate colectivă și responsabilitate intergenerațională.....	92
2.18. Limitele analogiei dintre copil și adult	94
Capitolul 3. Socializarea în familie și comunitate	97
3.1. Fundamente teoretice și relații timpurii	98
3.2. Familie, inegalitate și raportul cu școala	106
3.3. Vecinătate, servicii comunitare și apartenență.....	110
3.4. Migrație, prietenii și diversitate familială.....	113
3.5. Socializarea digitală, adolescența și protecția.....	119
3.6. Cercetarea socializării și comparația teoretică.....	125
3.7. Familia și comunitatea în societatea contemporană	131
Capitolul 4. Cultura copiilor, identitate și participare.....	137
4.1. Culturile dintre egali și producerea interpretativă a lumii	138
4.2. Identitate, apartenență și diferențe între copii.....	140
4.3. De la exprimare la participare cu efecte	143
4.4. Jocul, artele și dreptul la timp propriu	146
4.5. Cultura digitală și identitățile conectate.....	148
4.6. Spațiile participării: școală, comunitate și viață publică.....	150
4.7. Cercetarea cu copii și problema reprezentării.....	153
4.8. Identitate și participare în relații inegale.....	155
4.9. Cultura copiilor ca relație între creație, recunoaștere și drepturi	158
Capitolul 5. Drepturile copilului și protecția sa	181
5.1. De la protecția paternalistă la copilul ca subiect de drept.....	181
5.2. Interesul superior și dreptul de a fi ascultat	183

5.3	Violența, neglijarea și intervenția preventivă	184
5.4	Familia, separarea și calitatea îngrijirii alternative.....	188
5.5	Drepturile sociale și protecția în viața cotidiană.....	190
5.6	Justiția adaptată copilului și dreptul la remediu.....	193
5.7	Protecția digitală între siguranță, intimitate și participare	195
5.8	Exploatarea economică, migrația și protecția în crize	197
5.9	Drepturi în practică, dileme și cercetare	199
Capitolul 6. Cetățenie globală: interdependență și sustenabilitate		226
6.1.	Genealogia cetățeniei globale și sensurile interdependenței.....	227
6.2.	Sustenabilitatea între limite ecologice și dreptate socială.....	229
6.3.	Copiii în geografia inegală a riscului climatic	231
6.4.	Educația pentru cetățenie globală: cunoaștere, etică și acțiune	233
6.5.	Economia interdependenței și costurile invizibile	236
6.6.	Participarea copiilor la deciziile pentru un viitor comun.....	238
6.7.	Cunoaștere, reprezentare și dialog între lumi	241
6.8.	Emoții climatice, speranță și responsabilitate pedagogică.....	243
6.9.	Politici, instituții și guvernarea problemelor globale.....	245
6.10.	Solidaritate, pace și conflicte ale apartenenței.....	247
6.11.	Metode de cercetare și limite ale afirmațiilor globale	249
Capitolul 7 – Diversitate, echitate și dialog intercultural		271
7.1.	Copilăria plurală: de la constatarea diferenței la analiza raporturilor sociale	271
7.2.	Genealogii ale educației pentru diversitate și disputele despre cultură ..	273
7.3.	Intersecționalitate, rasializare și apartenență	277
7.4.	Dizabilitatea, accesibilitatea și critica normei unice.....	281
7.5.	Curriculum, pedagogie și dialogul ca practică instituțională.....	285

7.6. Copilăria în România: variații teritoriale și proba instituțională a echității	289
7.7. Drepturi, demnitate și limitele toleranței	293
7.8. De la politici declarative la evaluarea schimbării.....	298
7.9. Dialogul intercultural în diferite vârste ale copilăriei.....	302
Bibliografie:	317

INTRODUCERE

Copilăria ocupă un loc aparte în felul în care o societate își înțelege prezentul și își imaginează viitorul. Vorbim despre copii atunci când discutăm despre familie, educație, siguranță, tehnologii sau criza climatică, dar îi ascultăm mai rar atunci când aceste discuții se transformă în decizii. Copilăria în societatea contemporană: Cum înțelegem copiii și lumea în care cresc pornește de la o întrebare simplă, cu implicații profunde: ce aflăm despre lumea noastră dacă privim viața socială și din perspectiva copiilor? Cartea propune să îi înțelegem ca persoane care trăiesc aici și acum, construiesc relații, interpretează regulile și influențează mediile din care fac parte. Această perspectivă nu ignoră nevoia lor de îngrijire și protecție; ea cere ca îngrijirea să fie însoțită de cunoașterea experiențelor lor concrete.

A considera copilăria drept fenomen social înseamnă a observa că ceea ce o comunitate numește «copilărie firească» depinde de timp, loc, resurse și norme culturale. Vârsta cronologică nu explică singură experiența unui copil. Același interval de viață poate însemna joc și timp liber pentru unii, muncă domestică, migrație, lipsuri materiale ori responsabilități de îngrijire pentru alții. Familia, școala, cartierul, instituțiile publice și spațiul digital stabilesc, fiecare, posibilități și limite diferite. Cercetarea sociologică a copilăriei a arătat de ce reprezentările adulte trebuie examinate în contextul în care apar și de ce copiii au un rol activ în producerea propriei vieți sociale (James & Prout, 1997; Corsaro, 2018).

Această schimbare de perspectivă este importantă într-o perioadă în care condițiile de viață se transformă rapid. Tehnologiile conectează copiii la informații și la alte persoane, însă modifică și felul în care își petrec timpul, își negociază intimitatea și participă la cultura grupului. Schimbările climatice aduc în discuție viitorul pe care îl vor moșteni, dar și emoțiile pe care le trăiesc deja în raport cu acel viitor. Migrația, inegalitățile economice și conflictele pot schimba continuitatea relațiilor familiale și accesul la educație. Raportul UNICEF despre viitorul copilăriei examinează aceste transformări pe termen lung, iar literatura de specialitate arată că ele nu sunt resimțite identic de toți copiii (UNICEF, 2024; Léger-Goodes et al., 2022). De aceea, o analiză a copilăriei contemporane trebuie să urmărească atât procesele generale, cât și diferențele dintre experiențele individuale.

O asemenea privire cere și prudență în interpretarea dovezilor. Rapoartele statistice pot descrie distribuția unor probleme și pot arăta unde

sunt necesare intervenții, dar nu redau singure felul în care un copil trăiește o relație, o schimbare sau o pierdere. La rândul lor, relatările copiilor au profunzime și sens în contextul în care au fost formulate; ele nu trebuie transformate automat în explicații valabile pentru toți. În paginile care urmează, datele generale și cercetările asupra experiențelor cotidiene sunt folosite împreună. Această alegere permite discutarea politicilor publice fără a pierde din vedere persoanele cărora li se adresează. Totodată, ea obligă la întrebări despre cine a fost inclus într-un studiu, cine lipsește și cât de departe pot fi extinse concluziile sale.

În centrul acestei cărți se află relația dintre structurile sociale și capacitatea copilului de a acționa. Copiii nu aleg condițiile economice ale familiei, școala la care au acces sau regulile instituțiilor. Totuși, în interiorul acestor condiții, ei interpretează situațiile, caută sprijin, inițiază jocuri, stabilesc alianțe și își exprimă preferințele. Agentivitatea nu presupune independență deplină și nici transferarea asupra copilului a responsabilităților adultului. Ea descrie o capacitate exercitată în relație cu alte persoane, în limite care se schimbă odată cu vârsta și contextul (Abebe, 2019). Recunoașterea acestei capacități ne ajută să evităm explicațiile în care copilul apare exclusiv ca rezultat al acțiunii familiei, școlii sau mediului social.

Familia și comunitatea rămân locuri esențiale ale socializării. Acolo se învață limbaje, așteptări, forme de cooperare și moduri de a rezolva conflicte. Relațiile cu adulții contează, dar și relațiile dintre copii au o viață proprie: jocurile, regulile create în grup, solidaritățile și excluderile contribuie la formarea identității și a sentimentului de apartenență. Participarea într-un joc nu este un detaliu minor al dezvoltării; ea poate arăta cine este ascultat, cine poate negocia o regulă și cine rămâne la marginea grupului. Studiile despre apartenența în educația timpurie și despre culturile copiilor oferă repere pentru a înțelege aceste interacțiuni fără a le reduce la pregătirea pentru viața adultă (Kyrönlampi et al., 2021; Köngäs et al., 2021).

A vorbi despre vocea copilului înseamnă și a lua în serios cadrul drepturilor sale. Convenția cu privire la drepturile copilului afirmă drepturi la protecție, dezvoltare și exprimarea opiniilor în chestiunile care îl privesc (United Nations, 1989). Dreptul de a fi ascultat nu se împlinește printr-o întrebare formală, dacă opinia exprimată nu este luată în considerare. El presupune informații pe înțelesul copilului, un cadru sigur, timp pentru răspuns și o explicație sinceră a deciziei finale (Committee on the Rights of the Child, 2009). În familie, școală și serviciile de protecție, participarea capătă forme diferite; în fiecare dintre ele, adultul păstrează obligația de a proteja, dar are și obligația de a asculta.

Această obligație devine cu atât mai importantă acolo unde inegalitatea restrânge posibilitatea de a fi auzit. Sărăcia, dizabilitatea, discriminarea, mediul de rezidență sau statutul de refugiat pot influența accesul copiilor la servicii și la deciziile care îi afectează. Nu putem descrie «copilul contemporan» printr-un singur profil și nici presupune că experiența copiilor din medii favorizate reprezintă o normă universală. Datele și cercetările din România sunt necesare tocmai pentru a confrunta conceptele generale cu realitățile locale: condițiile de viață, starea de bine, relațiile școlare și sprijinul efectiv disponibil copiilor și adolescenților (UNICEF România, 2021, 2025). Cartea privește diversitatea ca parte a vieții sociale și discută echitatea prin oportunitățile reale de participare și dezvoltare.

Mediul digital arată de ce separarea rigidă dintre lumea copiilor și lumea adulților devine tot mai puțin utilă. Copiii intră pe platforme proiectate de adulți, folosesc dispozitive cumpărate de familie și învață norme de comportament din interacțiuni cu colegi, creatori de conținut și instituții. În același timp, pot inventa convenții proprii, pot păstra legătura cu prietenii și pot căuta informații care nu le sunt oferite în mediul apropiat. Cercetările despre utilizarea problematică a mediilor digitale și despre intimitatea copiilor pe platforme arată că simpla măsurare a timpului petrecut în fața unui ecran spune prea puțin despre calitatea experienței (Domoff et al., 2020; De Leyn et al., 2021). Întrebările relevante privesc conținutul, relațiile, regulile, oportunitățile de participare și sprijinul disponibil când apare un risc. Aceste întrebări cer dialog între generații, nu doar control tehnic.

Cetățenia globală adaugă o altă dimensiune acestei discuții. Viața unui copil este legată, prin consum, mediu, circulația informațiilor și mobilitatea oamenilor, de persoane pe care nu le va întâlni niciodată. A înțelege interdependența nu înseamnă a cere copiilor să rezolve singuri problemele lumii. Înseamnă a-i sprijini să formuleze întrebări, să recunoască perspective diferite și să vadă cum acțiunile locale se leagă de procese mai largi. Educația pentru cetățenie globală și dezvoltare durabilă oferă repere pentru cunoaștere, dialog și participare, cu condiția ca acestea să fie adecvate vârstei și legate de experiențele concrete ale copiilor (UNESCO, 2015, 2017).

Volumul este construit în șapte capitole. Primul urmărește copilăria ca fenomen social și felul în care reprezentările ei s-au schimbat istoric și cultural. Al doilea prezintă teoriile sociologice și discută agentivitatea copilului. Următoarele două capitole se concentrează asupra socializării în familie și comunitate, apoi asupra culturii copiilor, identității și participării. Capitolul despre drepturi examinează relația dintre exprimarea opiniilor și

protecție. Ultimele două capitole plasează experiențele copiilor în orizontul cetățeniei globale, al sustenabilității, diversității și dialogului intercultural. Ordinea urmărește trecerea de la întrebarea «cum definim copilăria?» la întrebarea «cum organizăm relații și instituții care țin seama de copii?».

Pentru cititorul care se pregătește să lucreze în educație, aceste teme au consecințe practice. O întrebare adresată clasei poate deschide participarea sau o poate închide, după cum este formulată și după felul în care sunt tratate răspunsurile. O regulă școlară poate oferi siguranță și, în același timp, poate fi dificil de înțeles ori de respectat pentru un copil aflat într-o situație vulnerabilă. Evaluarea comportamentului cere să observăm nu numai ce face copilul, ci și relațiile, condițiile materiale și așteptările instituționale în care acel comportament apare. În familie, aceeași atenție înseamnă să negociem responsabilități potrivite vârstei și să distingem între a oferi îndrumare și a decide întotdeauna fără explicații. Prin urmare, cunoașterea copilăriei nu rămâne un exercițiu teoretic: ea influențează limbajul, organizarea activităților și criteriile după care apreciem ce este în interesul copilului.

O altă miză privește felul în care construim cercetarea și politicile destinate copiilor. Dacă îi consultăm doar pe cei care se exprimă ușor, în limba dominantă și în spații familiare adulților, vom afla prea puțin despre copiii care întâmpină bariere de comunicare sau de acces. Dacă interpretăm tăcerea ca absență a opiniilor, riscăm să confundăm lipsa unui cadru sigur cu lipsa unei perspective. Metodele de ascultare trebuie adaptate fără a pune pe umerii copilului sarcina de a justifica singur schimbarea unei instituții. Responsabilitatea pentru condițiile participării aparține adulților și organizațiilor. Aceasta este o premisă care traversează întreaga carte: drepturile devin efective prin practici verificabile, nu doar prin formularea lor în documente.

Cartea se adresează studenților, profesorilor, părinților și tuturor celor care lucrează cu sau pentru copii. Ea nu promite o definiție unică a copilăriei și nici un model aplicabil mecanic fiecărei familii ori școli. Își propune să ofere concepte, rezultate ale cercetării și întrebări prin care practicile obișnuite pot fi privite mai atent. A înțelege copiii cere să observăm ce le face posibilă participarea, ce le limitează opțiunile și cum răspund adulții la ceea ce ei spun sau arată prin acțiunile lor. În această întâlnire dintre cercetare și ascultare se află punctul de plecare al unei societăți care își asumă responsabilitatea față de copii ca membri ai ei, în prezent.

CAPITOLUL 1

COPILĂRIA CA FENOMEN SOCIAL. REPREZENTĂRI ISTORICE ȘI CULTURALE

1.1. Copilăria ca obiect al istoriei și sociologiei

Copilăria pare, la prima vedere, unul dintre cele mai puțin controversate obiecte de studiu. Orice om a traversat-o, instituțiile îi atribuie limite de vârstă, iar limbajul cotidian o asociază cu creșterea, dependența și învățarea. Tocmai această familiaritate reprezintă un obstacol epistemologic. Amintirea propriei copilării nu este un document transparent al trecutului: ea selectează, reorganizează și interpretează retrospectiv experiențe dintr-o poziție adultă. La fel, ceea ce o comunitate numește o copilărie «normală» descrie adesea așteptările adulților și distribuția resurselor între familii, mai curând decât viața efectivă a tuturor copiilor. O cercetare riguroasă trebuie să suspende evidența aparentă a categoriei și să întrebe cine definește copilul, cu ce mijloace, în numele căror scopuri și cu ce consecințe pentru cei astfel definiți.

Punctul de plecare al acestei analize este distincția dintre imaturitatea biologică, universală ca etapă a vieții umane, și formele istorice prin care societățile organizează acea etapă. Nu există motive pentru a opune mecanic biologia societății. Creșterea corporală, dezvoltarea limbajului, vulnerabilitatea și nevoia de îngrijire sunt reale. În același timp, vârstele școlarizării, distribuția muncii, dreptul la exprimare, gradul de autonomie în deplasare și semnificațiile atribuite jocului variază. Un copil de zece ani nu se transformă biologic în altă ființă prin mutarea peste o frontieră; i se pot schimba însă radical obligațiile, oportunitățile și felul în care adulții îi interpretează competența. Copilăria este, din această perspectivă, simultan o experiență corporală, un statut juridic, o poziție într-o ordine a generațiilor și un univers de relații cotidiene.

Aceste dimensiuni nu se suprapun integral. Convenția cu privire la drepturile copilului folosește, ca regulă, pragul de optsprezece ani pentru definirea copilului, cu rezerva privitoare la dobândirea mai timpurie a majoratului potrivit legii aplicabile (United Nations, 1989, art. 1). Instituțiile educaționale operează cu alte subdiviziuni; familia poate continua să

numească «copil» un adult în raport cu părinții săi; grupurile de vârstă disting între «cei mici» și «cei mari» folosind criterii proprii. Studiul corespondenței familiale din Anglia secolului al XVI-lea realizat de Cannon (2021) arată că statutul de copil putea fi menținut prin raporturi de autoritate și obligație chiar după vârsta pe care o asociem astăzi cu maturitatea. Exemplele nu anulează utilitatea delimitărilor juridice. Ele arată că vârsta numerică, relația de filiație și poziția socială sunt moduri distincte de clasificare, ale căror efecte trebuie analizate separat.

O altă distincție necesară privește copilul ca persoană și copilăria ca instituție socială. În fiecare an, indivizii intră și ies din această categorie; în schimb, societatea continuă să aibă copii, să finanțeze școli, să producă jucării și să stabilească reguli pentru protecție. Persistența acestei categorii face posibilă cercetarea structurii sale: cine suportă costul îngrijirii, cine beneficiază de munca nevăzută a copiilor, cine decide în numele lor și cum se distribuie timpul între studiu, joc și responsabilități. În interiorul aceleiași structuri se desfășoară biografii care nu pot fi reduse la un model unic. Sociologia copilăriei are, așadar, două obligații complementare: să descrie mecanisme generale și să recunoască pluralitatea situațiilor în care aceste mecanisme operează (James & Prout, 1997; Corsaro, 2018).

A spune că reprezentările copilăriei sunt construite social nu înseamnă a susține că ele sunt fictive sau lipsite de efect. O clasificare poate deveni foarte materială: de ea depind accesul la școală, dreptul de a munci, posibilitatea de a consimți la anumite acte, obligația adultului de a asigura supravegherea ori modul în care o instituție interpretează o plângere. Mai mult, reprezentările nu se produc într-un singur loc. Familia poate privi un copil drept capabil să îngrijească frați mai mici, școala îl poate considera insuficient de matur pentru a contribui la stabilirea regulilor, iar un serviciu public îi poate evalua vocea printr-o grilă standardizată. Contradicția dintre aceste evaluări devine, pentru copil, o experiență directă a puterii instituționale. O sociologie atentă nu tratează categoria «copil» ca etichetă stabilă, ci urmărește modul în care ea este negociată în situații concrete.

Contribuția studiilor copilăriei la științele sociale derivă tocmai din această schimbare a unității de observație. Mult timp, cercetarea asupra copiilor a întreat în primul rând cum devin adulți sănătoși, adaptați sau productivi. Întrebarea este legitimă, însă devine insuficientă când perioada copilăriei este tratată doar ca investiție în viitor. În clasă, în gospodărie, pe stradă sau în mediul digital, copiii participă la viața socială înainte de a atinge maturitatea. Ei nu sunt simple receptoare ale normelor, după cum nici libertatea lor nu este nelimitată. Relația dintre experiența prezentă și dezvoltarea viitoare trebuie discutată, nu rezolvată în favoarea unuia dintre termeni. Tatlow-Golden și Montgomery (2020) cer un dialog între studiile

copilăriei și psihologia dezvoltării tocmai pentru a nu pierde nici dimensiunea socială, nici pe cea psihologică a existenței copiilor.

Această perspectivă solicită și prudență conceptuală. Expresii precum «copilărie fericită», «interesul superior» sau «nevoi normale» pot funcționa ca repere etice necesare, dar și ca formule care ascund diferențe de clasă, gen, dizabilitate, regiune sau migrație. A le analiza nu înseamnă a renunța la protecție ori la criterii de evaluare; înseamnă a face vizibile condițiile în care criteriile au fost formulate și a verifica dacă ele rămân adecvate pentru persoanele cărora li se aplică. Nu orice diferență culturală este justificabilă prin tradiție, după cum nu orice standard dominant reprezintă automat binele tuturor copiilor. Tocmai această tensiune între universalitatea drepturilor și diversitatea practicilor cere un cadru istoric și comparativ.

În continuare, argumentul urmărește trei planuri. Primul privește istoria reprezentărilor europene ale copilăriei, de la controversa asupra lumii medievale la consacrarea școlii și a familiei moderne. Al doilea examinează limitele generalizării aceluși traseu la alte regiuni și la toate grupurile sociale. Al treilea leagă reprezentările de condițiile contemporane ale copilăriei: sărăcie, instituții, tehnologii, circulație transnațională și politică a drepturilor. Ele nu constituie etape ale unei evoluții inevitabile. Sunt forme diferite de a pune aceeași întrebare: cine are puterea de a spune ce înseamnă să fii copil și cum poate cercetarea să confrunte această putere cu experiențele copiilor?

1.2. Reprezentări istorice și transformarea modernă a copilăriei

Istoria copilăriei a fost profund influențată de lucrarea lui Philippe Ariès, publicată inițial în franceză în 1960 și tradusă ulterior în engleză sub titlul *Centuries of Childhood*. Miza cărții depășea descrierea felului în care erau îngrijiți copiii în epoci diferite. Ariès susținea că sentimentul specific al copilăriei, ca etapă separată și atent supravegheată, s-a configurat istoric, odată cu transformările familiei, școlii și sensibilității europene. Importanța sa nu constă în caracterul indiscutabil al concluziei, ci în schimbarea întrebării. În loc să presupună că definiția contemporană a copilului a existat întotdeauna, istoricul a cercetat formarea ei. Studiul său a făcut din copilărie un obiect al istoriei sociale, și nu doar o etapă a istoriei educației.

Controversa a apărut, în mare parte, din felul în care au fost folosite imaginile și din extinderea concluziilor trase din ele. Faptul că într-un tablou un copil poartă haine asemănătoare celor ale adulților nu dovedește, luat izolat, că oamenii epocii nu recunoșteau vulnerabilitățile sau particularitățile celor tineri. Portretul este un obiect produs pentru un destinatar, subordonat

convențiilor genului artistic, poziției sociale a persoanei reprezentate și gusturilor epocii. El nu este o fotografie neutră a vieții de zi cu zi. Retford (2016) arată că interpretarea imaginilor rămâne o problemă metodologică centrală în dezbaterile deschise de Ariès. Absența unui tip de imagine poate reflecta o schimbare de convenție vizuală, nu absența unei relații familiale; prezența copilului într-o scenă religioasă poate avea semnificații simbolice care nu se traduc direct în descrieri ale copilăriei obișnuite.

Critica operei lui Ariès este mai productivă atunci când precizează ce afirmă sursele și ce nu permit ele să afirmăm. O scrisoare a unui părinte îndurerat poate indica afecțiune profundă, dar nu permite generalizarea asupra tuturor gospodăriilor. Un inventar de bunuri poate arăta existența unor obiecte destinate copiilor, fără a surprinde intensitatea legăturilor afective. Un registru școlar poate documenta prezența unei norme de frecvență, fără a arăta ce anume a învățat fiecare elev sau cum a trăit constrângerea școlară. Niciuna dintre aceste surse nu este inutilă. Valoarea lor crește atunci când sunt puse în relație și când istoricul își declară limitele inferenței. Dilema nu este dacă trecutul a cunoscut «copilărie» în sens absolut, ci ce forme de diferențiere între vârste, responsabilități și atașamente putem reconstitui pentru un anumit mediu social.

Se poate formula aici o corecție importantă la adresa narațiunilor despre «descoperirea copilului». O societate poate recunoaște diferența dintre copil și adult fără a organiza în jurul ei instituții asemănătoare școlii contemporane; poate iubi copiii și, în același timp, poate accepta practici pe care le considerăm astăzi nocive; poate impune disciplină strictă fără ca această disciplină să exprime indiferență. Atribuirea unei singure emoții întregii populații a unei epoci reduce diferențe dintre elite și săraci, dintre oraș și sat, dintre fete și băieți. Când interpretăm o normă de creștere a copiilor, trebuie să distingem ceea ce adulții prescriau, ceea ce familiile puteau efectiv face și ceea ce copiii trăiau. Trecerea necontrolată între aceste niveluri produce adesea mituri istorice durabile.

Haring, Sorin și Caltabiano (2019) urmăresc variația istorică a conceptelor despre copilărie și agentivitate. Articolul lor este util mai ales ca exemplu al modului în care o narațiune istorică poate lega practicile de îngrijire de idei mai largi despre statutul copiilor. Totuși, sinteza istorică cere confruntare cu cercetări specializate asupra fiecărei epoci. În acest sens, relectura critică a lui Ariès de către Retford (2016) și cercetarea lui Cannon (2021) arată două căi distincte: examinarea convențiilor unei surse vizuale, respectiv analiza aprofundată a unui corpus de scrisori. Prima întreabă cum se construiește dovada; a doua arată cum noțiunea de «copil» poate desemna o relație de autoritate care continuă după adolescență. Niciuna nu

autorizează concluzii rapide despre o întreagă civilizație; ambele fac descrierea istorică mai precisă.

Cercetarea copilăriei medievale trebuie, prin urmare, să evite două caricaturi simetrice: imaginea copilului tratat pretutindeni ca adult miniatural și imaginea unei copilării idilice, neatinsă de muncă, boală sau autoritate. Lipsa școlii de masă nu înseamnă lipsa învățării. Numeroase deprinderi erau dobândite prin observarea adulților, prin participarea graduală la munca gospodăriei sau prin ucenicie. În același timp, această integrare timpurie într-o economie domestică nu trebuie idealizată: riscurile, resursele și posibilitatea de a negocia atribuțiile erau inegal distribuite. A compara epocile cere să observăm nu doar momentul intrării în muncă, ci și natura muncii, protecțiile disponibile, relațiile de putere și tipurile de cunoaștere pe care societatea le aprecia.

La fel de important este să nu confundăm schimbarea discursului cu schimbarea imediată a vieții. Un tratat de morală poate recomanda afecțiunea părintească fără a spune câți părinți au urmat recomandarea; o lege poate proclama obligația școlarizării înainte ca școlile să fie accesibile tuturor. Istoria socială investighează intervalul dintre prescripție și practică. În plus, chiar acolo unde se pot identifica tendințe puternice, ele nu au același ritm în toate regiunile. În Europa, dezvoltarea statelor, diferențele confesionale, urbanizarea și transformările economiei familiale au produs cronologii distincte. Formula unei tranziții unice «de la copilul ignorat la copilul protejat» este prea simplă pentru acest material istoric.

O dimensiune prea puțin discutată în narațiunile generale privește însăși vizibilitatea documentară a copiilor. Copiii familiilor cu resurse apar mai des în portrete, jurnale și corespondență. Cei din grupuri sărace pot deveni vizibili în arhivă tocmai în momentele de conflict: un proces, o instituționalizare, un episod de abandon, o sancțiune. Arhiva nu reproduce proporțional o populație; ea este produsă de instituțiile care au avut interesul și mijloacele să păstreze documente. În consecință, ceea ce pare absența copiilor din istorie poate fi, în parte, absența lor din sursele privilegiate de cercetare. A «recupera vocea» unui copil dintr-un document adult presupune identificarea persoanei care a redactat mărturia, a întrebărilor puse și a eventualelor constrângeri. Nu este suficient să descoperim o propoziție atribuită unui copil și să o tratăm ca exprimare nemediată.

Acest lucru explică de ce reprezentările istorice sunt inseparabile de istoria cunoașterii. Portretul, manualul pedagogic, dosarul medical și statistica de stat produc fiecare un alt copil: membru al unei genealogii, viitor cetățean, corp în dezvoltare, beneficiar de servicii. Ele nu descriu neapărat persoane diferite; selectează aspecte diferite ale aceleiași existențe. Analiza istorică devine mai puternică atunci când întreabă nu numai «cum

era copilăria?», ci și «prin ce instituție a devenit ea cunoscută?». Acest principiu va fi important și pentru prezent, când datele colectate de platforme digitale promet să descrie comportamentul copiilor cu o precizie fără precedent, dar lasă în umbră sensul pe care îl atribuie ei propriilor acțiuni.

Trecerea către societățile moderne nu a produs pur și simplu mai multă grijă pentru copil. Ea a reconfigurat mediile în care copilul își petrece timpul, instituțiile care pretind autoritate asupra lui și formele legitime de a-i interpreta conduita. Extinderea școlarizării a instituit o separare temporală și spațială mai puternică între anumite activități ale copiilor și activitățile economice ale adulților. A apărut o succesiune de clase, examene, documente și praguri de vârstă care permit compararea copiilor între ei. Această organizare a adus posibilități reale de alfabetizare și mobilitate socială. A produs, în același timp, noi clasificări ale reușitei, întârzierii și abaterii, prin care diferențele sociale se pot transforma în judecăți aparent individuale.

A înțelege școlarizarea ca instituție a copilăriei cere să observăm această ambivalență. Protecția față de anumite forme de exploatare poate fi inseparabilă de limitarea participării la munca remunerată; accesul la învățare poate fi însoțit de supraveghere, ierarhie și standardizare. Copilul înscris în catalog este recunoscut ca elev cu drepturi și obligații, dar este, totodată, măsurat după un calendar care nu reflectă în mod necesar ritmul tuturor dezvoltărilor și condițiile tuturor familiilor. Când un copil lipsește de la școală pentru a contribui la gospodărie, statisticile educaționale pot înregistra doar o absență. O sociologie istorică întreabă ce raport între economie familială, infrastructură și norme școlare a produs acea absență, fără a o explica automat prin lipsă de interes pentru educație.

Familia modernă a devenit, în multe societăți, obiectul unor așteptări afective și pedagogice tot mai explicite. Părinților li se cere să investească timp, bani și atenție în dezvoltarea individuală a copilului; instituțiile le oferă îndrumare, dar îi și evaluează. Idealul intensificării îngrijirii poate ascunde faptul că resursele necesare nu sunt distribuite egal. Pentru o familie cu venituri sigure, «implicarea» poate include lectură, activități extracurriculare și sprijin privat. Pentru o familie care lucrează în condiții instabile, aceeași formulă poate desemna eforturi considerabile de a asigura hrană, transport și continuitate a școlarizării. Dacă judecăm părinții numai prin conformitatea lor cu un ideal cultural al copilăriei, riscăm să atribuim indivizilor efecte ale inegalității structurale.

Științele copilului au contribuit decisiv la ameliorarea îngrijirii și la identificarea unor nevoi ignorate. Medicina pediatrică, psihologia dezvoltării și pedagogia au construit instrumente care pot salva vieți și

sprijini învățarea. Ele au construit însă și norme prin care copiii sunt comparați cu un parcurs considerat tipic. Distincția dintre o normă statistică și o normă morală devine aici esențială. Faptul că majoritatea copiilor ating o anumită capacitate la o anumită vârstă poate ajuta la observarea unei dificultăți; el nu justifică tratarea copilului care diferă drept persoană inferioară. Tatlow-Golden și Montgomery (2020) arată de ce tensiunile dintre psihologia dezvoltării și studiile sociale ale copilăriei pot fi transformate într-un dialog: primele aduc cunoaștere despre procese individuale, celelalte examinează condițiile istorice în care definițiile dezvoltării devin autoritare.

Modernizarea a produs și o distribuție de gen a responsabilității pentru copilărie. În numeroase contexte, munca de îngrijire a fost atribuită femeilor și apoi evaluată prin standarde pe care acestea nu le-au stabilit singure. În același timp, imaginea tatălui, a bunicilor și a altor persoane care îngrijesc s-a modificat odată cu organizarea muncii, migrația și politicile sociale. Când vorbim despre «familie», ar trebui să precizăm ce unitate avem în vedere: gospodărie comună, relații de rudenie, sprijin material, apartenență afectivă sau responsabilitate juridică. Copiii pot trăi aceste dimensiuni în configurații diferite. Noțiunea unei familii unice și invariabile este mai curând o reprezentare normativă decât o descriere suficientă a realității.

Separarea simbolică dintre copilul care învață și adultul care muncește trebuie, la rândul ei, calificată. În multe locuri, copiii continuă să participe la activități economice ale gospodăriei, iar contribuția lor poate fi materială ori relațională: îngrijesc frați, traduc pentru părinți, intermediază comunicarea cu instituțiile, se ocupă de sarcini domestice. Nu toate aceste activități sunt echivalente cu exploatarea; nici toate pot fi prezentate drept exerciții inocente de responsabilitate. Contează durata, caracterul constrângător, expunerea la pericol, efectul asupra educației și posibilitatea copilului de a refuza. Cercetarea despre copiii care traduc pentru membri ai familiei în contexte de migrație arată cum competența lingvistică poate crea simultan o resursă, o sarcină și un raport nou de autoritate între generații (Pena Díaz, 2019). Înțelegerea acestor practici cere analiză contextuală, nu încadrări automate.

În dezvoltarea societății de consum, copilăria a devenit și o categorie de piață. Produsele sunt proiectate pentru segmente de vârstă, publicitatea invocă dezvoltarea, iar activitățile de petrecere a timpului liber sunt prezentate ca investiții indispensabile. Comercializarea nu anulează valoarea jocului și nici capacitatea copiilor de a folosi creativ obiectele. Ea schimbă însă infrastructura acestei creativități: accesul la experiențe devine dependent de venit, iar apartenența la grup poate fi negociată prin consum. Un obiect aparent banal, de la telefon la încălțăminte sport, poate funcționa

ca semn al statutului între colegi. Pentru copilul căruia îi lipsește, inegalitatea nu se trăiește numai ca lipsă materială, ci și ca dificultate de a intra într-o conversație, într-un joc sau într-o rețea de prietenie.

Asemenea transformări nu justifică nostalgia pentru o presupusă copilărie autentică, anterioară pieței și instituțiilor. Fiecare epocă a avut tehnologii, bunuri și ierarhii care au modelat accesul copiilor la activități. Întrebarea utilă privește felul în care schimbările redistribuie posibilități și riscuri. O platformă digitală poate extinde legăturile unui copil izolat, dar poate supune comunicarea unor reguli comerciale inaccesibile negocierii de către acesta. Școala poate proteja timpul dedicat învățării, dar poate reproduce discriminarea din afara ei. Familia poate fi sursă majoră de sprijin, însă idealizarea ei poate ascunde situațiile în care violența are loc tocmai acolo. Explicația sociologică devine precisă când refuză evaluările totale și identifică mecanismele particulare.

Consolidarea drepturilor copilului a introdus o schimbare de limbaj politic. În această perspectivă, copilul nu este doar obiect al compasiunii ori al investiției naționale, ci titular al unor drepturi. UNICEF rezumă principiul spunând că minorii sunt «individuals with their own rights», formulare scurtă, dar relevantă pentru mutarea accentului de la proprietatea sau autoritatea adultului către persoana copilului (UNICEF, n.d.). Această mutare nu desființează asimetria dintre adult și copil. Ea cere justificarea asimetriei în termenii îngrijirii și ai intereselor copilului, nu ai discreției nelimitate. Între proclamarea normei și implementarea ei se pot deschide distanțe mari, pe care analiza istorică și sociologică are datoria să le descrie.

Cazul școlii este instructiv. Unele reforme se prezintă drept centrate pe elev, dar păstrează structuri în care copiii nu pot influența regulile de conviețuire ori organizarea învățării. Alte practici confundă participarea cu delegarea tuturor deciziilor către copil. În ambele cazuri, relația dintre autonomie și responsabilitate rămâne insuficient analizată. Perry-Hazan și Somech (2021) propun o conceptualizare integratoare a participării elevilor la deciziile școlare, iar Messiou și Ainscow (2020) arată potențialul dialogului dintre elevi și profesori pentru identificarea barierelor de incluziune. Nu există un singur indicator care să transforme instituția într-un spațiu participativ. Contează cine poate formula o problemă, cine stabilește ordinea de zi, ce se întâmplă după consultare și dacă opinia unui copil vulnerabil are efect comparabil cu opinia colegilor săi mai avantajați.

Istoria copilăriei moderne poate fi citită, astfel, ca istoria creșterii protecțiilor și, simultan, a extinderii mecanismelor de clasificare. Cele două procese nu trebuie confundate, nici separate artificial. O școală capabilă să identifice o dificultate poate oferi sprijin, dar eticheta folosită poate deveni stigmatizantă. Un sistem de protecție poate interveni împotriva violenței, dar

LibrariaOnline
#cuvântulcontează

Copilăria în societatea contemporană

Cum înțelegem copiii și lumea în care cresc

Autor: Enăchescu, Vladimir-Aurelian

Editura: UNIVERSITARA

ISBN/EAN: 9786062823832

URL produs:

<https://librariaonline.ro/carte/copilaria-in-societatea-contemporana-ed-i-vladimir-aurelian-enachescu-universitara-p10267331>

Descriere produs

Copilăria în societatea contemporană. Cum înțelegem copiii și lumea în care cresc